

Könyvtárosok helyzete, társadalomban betöltött szerepe

A könyvtáros szakma szociológiai, demográfiai összetétele 2018-ban

JÁVORKA Brigitta

Bevezetés

Fluktuáció. Előregedő szakma. Minimálbérért dolgozó diplomások. Mindenhol csak nők. – Vajon mi van ténylegesen e sztereotípiák mögött? Valóban ez jellemző ránk, könyvtárosokra?

2018. május 4-e és 18-a között lehetett kitölteni a Könyvtári Intézet Kutatási és szervezettefejlesztési osztályának kérdőívét, amely a könyvtárosok helyzetét, társadalomban betöltött szerepét volt hivatott vizsgálni.

A kutatásnak két fontos előzménye volt. Az Országos Széchényi Könyvtár konzorciumi partnerként vesz részt a nemzetközi ALMPUB (The ALM Field, Digitalization and the Public Sphere – Könyvtári, levéltári és múzeumi szektor, digitalizálás és a nyilvános szféra) projektben,¹ amely európai összehasonlításban vizsgálja a könyvtárak, levéltárak és múzeumok mint közösségi terek szerepét a társadalomban. A projekt lakossági és intézményi empirikus

adatgyűjtést egyaránt tartalmaz arról, hogy a digitalizálás hogyan befolyásolja a közgyűjtemények nyilvános szférában betöltött szerepét. A kérdőív nagyobb részét valamennyi konzorciumi partner országában lekérdezték. Az összehasonlíthatóság érdekében a törzskérdések mindenhol változatlan formában jelentek meg, azonban a helyi viszonyokra fókuszálva a legtöbb helyen kiegészítő kérdések is bekerültek.

A Könyvtári Intézet úgy döntött, hogy egy korábbi, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (továbbiakban KMK) által 1984-ben felvett, a könyvtárosok szociológiai adatait vizsgáló kutatás² nyomán, annak hagyományát folytatva épít be újabb kérdéseket a kutatásba. Ismételten arra vállalkozott tehát, hogy megvizsgálja a magyar könyvtárosok foglalkoztatottsági és bérhelyzetét. A mostani kutatás keretén belül az egyik vizsgálatra kiválasztott terület a szakemberek fluktuációja (a pályaelhagyás és a betöltetlenül maradó státuszok kérdése lett), amely egy jövőbeli cikk témáját képezi majd. A bőséges kutatási eredménye-

ket cikksorozatban publikáljuk, amelynek első eleme az alábbi tanulmány.

Ez alkalommal olyan kérdésekre kerestük a választ, mint:

- Milyen a könyvtárosok nemi és életkori megoszlása?
- Miben más ez a vezetők esetében?
- Milyen végzettségekkel és munkatapasztalattal rendelkeznek?
- Hány munkahelyük volt eddig és mennyi ideje dolgoznak a jelenleginél?

Szakirodalmi szemle

Magyarországon reprezentatív szociológiai felmérést a könyvtárosokról utoljára a KMK készített, amelyre fentebb már utaltunk.³ Ahogy most is általánosan tapasztalható, *Vidra Szabó Ferenc* megállapításai szerint a könyvtárosok akkor is értelmiségi pályaként és szakmunkaként gondoltak a hivatásukra. Ugyanakkor az akkori felmérési eredmények azt mutatták, hogy a könyvtárosok 40%-ának nem volt semmilyen felsőfokú, 30%-nak semmilyen könyvtárhoz kapcsolódó végzettsége, illetve egyetemen szerzett könyvtár szakos diplomája csak a munkavállalók alig több mint 10%-ának volt.

Ennél frissebb adataink nincsenek, azt viszont tudjuk, hogy az elmúlt tíz évben az egyetemi rendszer átalakítása miatt több szak és képzőhely is megszűnt, és napjainkra drasztikusan csökkent a könyvtáros hallgatók száma. A Felvi^{4,5} információi szerint 2006-ban 702 hallgató kezdte meg tanulmányait informatikus könyvtáros alapképzésben, 2016-ban csupán 158, mesterképzésen pedig mindössze 37 fő. A jelenség háttérben egyértelműen a szakma alacsony presztízse áll, amely a kutatások másik fő irányát jelentette az elmúlt évtizedekben.

A 2000-es éveket követően Magyarországon a könyvtáros életpálya presztízse, a könyvtárosok társadalomban betöltött helyzete a 2003–2007 közötti időszakra vonatkozó stratégiai célkitűzésekben jelentek meg először igazán hangsúlyosan. Ebben az időszakban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában az egész könyvtárügyre vonatkozóan megfogalmazott négy fő stratégiai cél egyike volt a „*Könyvtáros életpálya vonzóbbá tétele*”, amely a felsőfokú könyvtárosképzés fejlesztése mellett olyan területeket is célzott, mint „minőségi bérezési szempontok kidolgozása”, és a „társadalmi megbecsültség növelésének lehetősége”.⁶ A konkrét intézkedések mellett számos kutatási eredmény is született a stra-

tégiai célkitűzések teljesítése során. Ezek egyike a könyvtár szakos hallgatók pályamotivációs vizsgálata, amelyben a Könyvtári Intézet Kutatási és szervezettefejlesztési osztályán négy hazai könyvtárosképző intézmény első- és utolsó éves nappali tagozatos első alapképzésben résztvevő hallgatói körében végeztek kérdőíves felmérést. A kutatás egyik fő tanulsága az volt, hogy a diákok meglehetősen kevés ismerettel rendelkeznek a könyvtáros szakmáról, ezért igen ritka, hogy tudatos választás eredményeként kerülnek erre a pályára.⁷

A nemzetközi szakirodalomban a romló társadalmi presztízsz kérdései már a kilencvenes években erősen foglalkoztatták a kutatókat. Jóllehet ez csak közvetetten érinti a szakma szociológiai, demográfiai összetételének kérdését, érdemes megemlíteni, hogy az IFLA 1995-ben közzétett elemzése szerint a romló presztízsz háttérben a szakma „láthatatlansága” áll, azaz hogy az emberek igen kevés ismerettel bírnak arról, hogy a könyvtáros mit is csinál valójában. A romló presztízsz eredménye pedig sok országban a kontra szelekció, ami a társadalmi összetételre (képzettségi szint, nemek aránya, bérhelyzet) is kihat.⁸

A magyarországihoz hasonló adottságokkal rendelkező visegrádi országokban szintén folytatnak kutatásokat a könyvtáros szakma helyzetéről, összetételéről. 2016-ban Brnóban tartották a V4-es országok könyvtárainak éves konferenciáját, melyen külön szekcióban foglalkoztak a könyvtárosok kompetenciáival, képzésével és személyével. Itt kristályosodott ki az a trend, miszerint térségünkben fokozatosan csökken a szakképzett könyvtárosok száma. *Zlata Houšková*, a Cseh Nemzeti Könyvtár munkatársa mutatta be azt a kutatássorozatot, amely 5–8 évente kérdőíves felméréssel vizsgálja a cseh könyvtárosok összetételét.⁹ Az első felmérés 1999-ben készült, és az eredményei befolyásolták a könyvtári munkatársak információtechnológiai képzésének alakulását. 2004-ben megismételték a felmérést, hogy azonosítsák a könyvtáros pályával kapcsolatban tapasztalható trendeket, valamint megvizsgálják a besorolási kategóriákat. A következő, a 2012-es felmérés egyik eredménye a cseh könyvtárosok élethosszig tartó tanulását megfogalmazó koncepció kialakítása volt. A legutóbbi felmérés 2012-ben történt, amikor 6455 könyvtári munkatárs, azon belül 5060 könyvtáros töltötte ki. A trendek azt jelzik, hogy lassan csökken a nők többsége a cseh könyvtáros szakmában. A férfiak aránya, akik főleg nagyobb könyvtárakban vagy szakkönyvtárakban vállalnak állást, 1999 óta közel 5%-kal nőtt, így ma már a könyvtárosok közel 12%-a férfi.

Azonosítható trend még a könyvtárosok elöregedése. A munkatársak 56,45%-a 41 és 60 év közötti, míg a korábbi felmérésben a legnagyobb korcsoport a 31–50 év közöttieké volt. A 60 éven felüliek aránya is eléri a 10%-ot, míg a 18 és 30 év közöttiek aránya csupán 12%. Növekszik az egyetemi végzettséggel rendelkező könyvtárosok aránya, de még mindig magas azok száma, akik semmilyen végzettséggel nem rendelkeznek, mégis szakmai pozícióban alkalmazták őket. A városi és kistéleplési könyvtárakban még a végzettség nélküli igazgatók száma is nőtt. Az egyetemen végzett könyvtárosok egy része pedig más területeken keres magának munkát.

Olga Lauková és *Blanka Snopková*, a Besztercebányai Tudományos Könyvtár vezetői a szlovák helyzetet mutatták be 2016-ban a brnói konferencián¹⁰. Az elmúlt húsz évben a humán erőforrás-menedzsment komoly kihívást jelent Szlovákiában, mert egyre nehezebb megfelelő képzettséggel rendelkező szakembert találni. Egy 2013. évi felmérés szerint a szlovák egyetemi könyvtárakban dolgozók 52%-ának nincs egyetemi könyvtáros végzettsége, és alig 14%-a rendelkezik mesterszakos diplomával. A közkönyvtárakban csak egy fokkal jobb a helyzet: 54%-uk rendelkezik középiskolai könyvtáros végzettséggel, 3% alapképzéses diplomával, 13% mesterképzéssel, míg 1% doktori fokozattal. Mivel hamarosan sok könyvtáros fogja elérni a nyugdíjkorhatárt, a munkaerőhiány már most is komoly problémaként jelentkezik, de tíz éven belül súlyosan megzavarhatja a könyvtári rendszer működését.

A szlovák könyvtárakban is jelentkezik az igény azokra a szolgáltatásokra, amelyekhez a könyvtárosoknak új digitális kompetenciákat kell elsajátítani, illetve a szlovák élethosszig tartó tanulásról szóló stratégia alapján a könyvtárak törekednek arra, hogy multifunkcionális és multikulturális térére változzanak, de ehhez új szemléletű könyvtárosokra van szükség.

A Besztercebányai Tudományos Könyvtárban 2015-ben készítették erről felmérést a hetven munkatárs megkérdezésével. Közülük csupán hatnak volt egyetemi, hétnek középiskolai végzettsége, hatan pedig a nemzeti könyvtár akkreditált képzésén vettek részt.

Módszer

A kutatási kérdőívet először a Könyvtári Intézet honlapján, majd a Katalisten és a különböző könyvtáros Facebook csoportokban tettük közzé, illetve e-mailben kiküldtük az országos könyvtári statisztikában szereplő valamennyi könyvtár igazgatója számára. Mivel a kérdőívben olyan kérdések is szerepeltek, amelyekre a vezetőktől, illetve olyanok is, amelyekre valamennyi, jelenleg is aktív könyvtárostól vártunk választ, így a kérdőív kialakítása során gondosan ügyeltünk az elágazási pontokra, a kiküldésnél pedig arra kértük a vezetőket, hogy osszák meg a kérdőívet valamennyi munkatársukkal.

A téma sokakat megmozgatott, különösen a bérhellyel való foglalkozás miatt, így a kérdőívet olyanok is kitöltötték, akiknek a válaszaik nem voltak relevánsak a vizsgált téma szempontjából (pl. a jelenleg nem aktív nyugdíjasok). Az ő válaszaikat töröltük a mintából az adattisztítás során, így végül 1332 válasszal rendelkezünk.

A KMK által a '80-as években végzett kutatás során a minta reprezentativitását azzal garantálták, hogy valamennyi könyvtáros megkérdezésére törekedtek. A mai helyzetben azonban nyilvánvaló volt, hogy nekünk erre nem lesz lehetőségünk, ezért a reprezentativitás érdekében súlyoztuk az adatokat, amely során a változókat az egyes könyvtártípusban dolgozók száma jelentette. Ehhez alapnak a könyvtári statisztikában¹¹ szereplő információkat tekintettük. Az 1. és 2. táblázatban láthatjuk, hogy a felvett minta milyen viszonyban van a teljes populációval.

Könyvtártípus	Könyvtárosok létszáma	Kitöltők száma	Kitöltők aránya
KSZR szolgáltató hely	2626	199	8%
Községi könyvtár	390	197	51%
Városi könyvtár	1466	327	22%
Megyei hatókörű városi, fővárosi könyvtár	1472	133	9%
Szakkönyvtár	1019	157	15%
Felsőoktatási könyvtár	1189	211	18%

Könyvtártípus	Könyvtárosok létszáma	Kitöltők száma	Kitöltők aránya
Nemzeti könyvtár	432	54	13%
Összesen	8594	1278	15%

1. táblázat

Könyvtári munkakörben dolgozók 2017-ben a könyvtári statisztika alapján, a kérdőívet kitöltők számával összehasonlítva

Mivel a felmérés eredményeinek feldolgozásakor az iskolai könyvtárosok számával kapcsolatban csak 2016-os adatokkal rendelkezünk, így a súlyozások

során ezeket az adatokat alkalmaztuk, amelyek a 2016. októberi köznevelési statisztikában¹² megtalálhatóak.

Könyvtártípus	Könyvtárosok létszáma	Kitöltők száma	Kitöltők aránya
Iskolai könyvtár	1187	54	5%

2. táblázat

A könyvtárostanárok száma 2016-ban a köznevelési statisztika kimutatásai alapján, a kérdőívet kitöltők számával összehasonlítva

A felvett mintában a különböző könyvtártípusokban dolgozók száma a 1. és a 2. táblázatban látható módon alakult. A válaszadók között kis számban vannak a nemzeti könyvtárban és az iskolai könyvtárban dolgozók. Az előbbi halmaz esetében ez nem jelent problémát, mivel a nemzeti könyvtár munkatársai egyébként is az egyik legkisebb kategóriát képezik. Azonban az iskolai könyvtárosok esetében valamilyeni adatnál figyelembe kell majd vennünk, hogy a minta kisebb eséllyel közvetíti a populáció véleményét, mint nagyobb elemszám esetén tenné.

A súlyozás után tehát az eredményeinket a könyvtártípus szerint reprezentatívnak tekinthetjük.

Bizonyos esetekben, amikor a mintából nem rendelkezünk kellő információkkal, felhasználtuk a könyvtári statisztikában szereplő adatokat is, hogy pontosabb képet kapjunk a helyzetről. Így történt ez például a vezetők nemi összetételének elemzése során.

Fontos még megjegyeznünk, hogy a könyvtárak besorolását az egyes csoportokba a statisztikában szereplő adatok alapján végeztük, ahol minden könyvtár csak egyszer szerepel, mindegyik az általunk elsődlegesnek ítélt funkciója alapján. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK) például egyetemi könyvtárként szerepel a listában, így a nemzeti könyvtár alatt kizárólag az Országos Széchényi Könyvtárat (OSZK) értjük. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat (FSZEK) pedig fővárosi könyvtárként vettük számításba, nem szakkönyvtárként.

Az eredményeinket több helyen összehasonlítottuk a

KMK 1984-ben felvett adataival, azonban az elemzés során ők nem pontosan ugyanezt a besorolást vették alapul, így az esetleges adattorzulással számolnunk kell.

Az összehasonlítás során figyelembe kellett vennünk a könyvtári rendszer azóta történt átszerveződését is: például a korábban vizsgált szakszervezeti könyvtárak ma már nem léteznek. Nagyobb cégek ugyan működhetnek még vállalati könyvtárakat, ezek többsége azonban nem nyilvános intézmény, így nem kötelesek statisztikát szolgáltatni, vagyis nagyon kevés adattal rendelkezünk róluk. A korábban a tanácsai könyvtár kategóriába tartozó intézmények pedig megfelelnek a mai közkönyvtáraknak. Ezt a kategóriát mi tovább bontottuk a táblázatban látható módon. Ezek az al-kategóriák a korábbiakban is létező csoportokat fednek, kivéve a KSZR szolgáltató helyeket, amelyek rendszere azóta alakult ki.

Eredmények

Földrajzi megoszlás

A könyvtári statisztika adatai alapján a 3. táblázatban látható módon oszlanak meg a könyvtárosok az egyes régiók között. A legtöbben a közép-magyarországi régióban dolgoznak, amely nem meglepő, hiszen a főváros húzó ereje miatt itt csoportosulnak a nagy létszámmal működő tudományos intézmények. A kérdőívet ezzel összhangban ebből a régióból tol-

tölték ki a legtöbben, a közép-dunántúli régióból pedig a legkevesebben, ahol a legkevesebb könyvtáros van állományban.

Régiók	Könyvtárosok száma	Kitöltők száma
Dél-Alföld	966	186
Dél-Dunántúl	1087	115
Észak-Alföld	1076	149
Észak-Magyarország	1093	229
Közép-Dunántúl	801	104
Közép-Magyarország	2535	408
Nyugat-Dunántúl	1036	141
Összesen	8594	1332

3. táblázat

A könyvtárosok megoszlása az egyes régiókon belül iskolai könyvtárosok nélkül.

Ahogy már említettük, az iskolai könyvtárak adatai nem jelennek meg a könyvtári statisztikában, ezért az ebben a körben dolgozó munkatársak földrajzi eloszlásáról nem rendelkezünk információkkal. Nem tehetünk pontos megállapításokat azzal kapcsolatban, hogy az egyes régiókban dolgozó könyvtárosok hány százaléka töltötte ki a kérdőívünket, későbbiekben pedig nem tudunk súlyozott átlagot számolni ezen szempont szerint.

Nemek aránya

A könyvtáros szakma elnőiesedése korábban is általánosan jellemző volt. A KMK felmérése szerint a szakma mindössze 13%-a volt férfi a felmérés idején. A mi felmérésünk szerint ez az arány a könyvtártípusok szerinti súlyozás mellett 14,5%. Elmondhatjuk, hogy az elmúlt harminc év során csak minimálisan emelkedett a szakmában dolgozó férfiak aránya, és

hivatásunk továbbra is inkább a nőket vonzza.

A különböző könyvtártípusokban dolgozó férfiak arányát a KMK kutatásával nehéz összehasonlítani, mivel abban az időszakban még más kategóriákkal dolgoztak a kutatók. A harmadik és a negyedik táblázat összevetéséből azonban egyértelműen láthatjuk, hogy amíg a szak- és az iskolai könyvtárak esetében nincs különösebb változás, addig a felsőoktatási könyvtárosok között 5%-kal emelkedett a férfiak aránya.

A tanácsi könyvtáraknak megfelelő közművelődési könyvtárak válaszait összesítve és ugyancsak könyvtártípus szerint súlyozva azt láthatjuk, hogy az arány itt is emelkedett, 10%-ról 12%-ra. Az emelkedés ellenére is azt láthatjuk, hogy a férfiak a korábbiakhoz hasonlóan jelenleg is inkább a tudományos intézményekben vannak jelen, és kisebb arányban a közművelődési könyvtárakban.

Könyvtártípus	Férfiak aránya
Szakkönyvtár	17%
Iskolai könyvtár	15%
Felsőoktatási könyvtár	13%
Tanácsi könyvtár	10%
Szakszervezeti könyvtár	8%
Súlyozott átlag	13%

4. táblázat

A férfiak aránya a különböző könyvtártípusokon belül a KMK kutatásában (1984)¹³

Könyvtártípus	Férfiak aránya
Nemzeti könyvtár	31%
Felsőoktatási könyvtár	18%
Szakkönyvtár	18%
Iskolai könyvtár	15%
Megyei hatókörű városi, fővárosi könyvtár	14%
Városi könyvtár	13%
KSZR szolgáltató hely	11%
Községi könyvtár	7%
Súlyozott átlag	14,5%

5. táblázat

A különböző könyvtártípusokon belül a férfiak aránya a mintában szereplő adatok alapján (2018)

Ezzel a trenddel összhangban az egyes régiókban dolgozó könyvtárosok között a közép-magyarországi régióban vannak legnagyobb arányban a férfiak (18%), hiszen itt találhatóak a legnagyobb szakkönyvtárak, a legtöbb egyetemi könyvtár és a nemzeti könyvtár is.

Régiók	Férfiak aránya
Dél-Alföld	13%
Dél-Dunántúl	12%
Észak-Alföld	16%
Észak-Magyarország	11%
Közép-Dunántúl	13%
Közép-Magyarország	18%
Nyugat-Dunántúl	11%

6. táblázat

A férfiak aránya az egyes régiókon belül

A könyvtári statisztikához történő adatszolgáltatás során a könyvtárak megadják az intézmény vezetőjének nevét is, így lehetőségünk volt a teljes kört vizsgálni a nemek közti megoszlás tekintetében.¹⁴ Ez alapján elmondhatjuk, hogy a könyvtárak 19,5%-ának a vezetője férfi.

A vezetők közti férfiak arányát a statisztikából nem tudjuk pontosan megmondani, mivel nincs egységes gyakorlat arra, hogy a fiókkönyvtárak, a könyvtárpontok, a KSZR ellátók stb. adatszolgáltatása során vezetőnek az adott szolgáltatás vezetőjét vagy a központi könyvtárét tekintsék. A pontosabb adatok érdekében a kutatási eredményeink elsősorú vezetőit vettük górcső alá. Itt sajnos elég kis elemszámmal dolgoztunk, így az adatok torzulhattak. A nemzeti könyvtár vezetője ugyan nem töltötte ki a kérdőívet, de mivel ebben a kategóriában a teljes populáció egy, így az adatokat ezzel az információval korrigáltuk.

Könyvtártípus	Férfi vezetők aránya
Nemzeti könyvtár	100%
Felsőoktatási könyvtár	35%
Iskolai könyvtár	33%
Megyei hatókörű városi, fővárosi könyvtár	20%
Szakkönyvtár	16%

Könyvtártípus	Férfi vezetők aránya
Városi könyvtár	15%
KSZR szolgáltató hely	9%
Községi könyvtár	6%

7. táblázat

Az elsőszámú vezetők között a férfiak aránya a különböző könyvtártípusokon belül a mintában szereplő adatok alapján

Ahogy a *táblázatban* is láthatjuk, a vezetők nemi megoszlását tekintve is tapasztalható az a trend, amelyet korábban már említettünk, miszerint a férfiakat kevésbé vonzzák a közkönyvtárak, és sokkal szívesebben vállalnak szerepet tudományosabb intézmények életében.

Életkori megoszlás

A minta súlyozása után azt mondhatjuk, hogy a magyar könyvtárosok átlagéletkora 45,5 év.

Az egyes könyvtártípusok között jelentős különbség látható a munkatársak átlagéletkorát tekintve. Míg az iskolai könyvtárosok átlagosan 48,5 évesek, addig a nemzeti könyvtárban dolgozók közel 5 évvel fiatalabbak, vagyis 43,8 évesek. A KMK kutatásáról megjelent kötetben az életkori eloszlást nem vizsgálták, így ennek összehasonlítására nincs lehetőségünk.

Könyvtártípus	Átlagéletkor
Iskolai könyvtár	48,5
Városi könyvtár	46,5
Megyei hatókörű városi, fővárosi könyvtár	45,8
Szakkönyvtár	45,5
Felsőoktatási könyvtár	45,3
KSZR szolgáltató hely	44,1
Községi könyvtár	44,0
Nemzeti könyvtár	43,8
Súlyozott átlag	45,5

8. táblázat

Az átlagéletkor a különböző könyvtártípusokon belül

A nők átlag életkora 45,6 év, míg a férfiaké 43,6. Az arányok tehát megfordultak a korábbiakhoz képest, ugyanis Vidra Szabó Ferenc a következő megállapítást tette a KMK kutatásáról írt könyvében: „*Esetünkben további elnöiesedés várható, hiszen a jelenleg dolgozó férfi könyvtárosok átlagéletkora több mint öt évvel magasabb a nők átlagéletkoránál!*”¹⁵ Vagyis az előzetes becslés alapján a férfiak számának tovább kellett volna csökkennie. Az eredmények alapján azonban azt mondhatjuk, hogy az elmúlt harminc évben a könyvtáros szakma kis mértékben ugyan, de vonzóbbá vált a fiatal férfiak számára. Ezt többek között okozhatja például az informatikai kihívások megjelenése a szakmában, vagy az információszol-

gáltatási feladat erősödése, ezek valószínűleg a férfiak számára sokkal vonzóbb területek.

A vezetők átlagéletkorát tekintve azt láthatjuk, hogy a legfiatalabbak a KSZR szolgáltató helyeket irányítják, ennek azonban köze lehet ahhoz is, hogy itt a legalacsonyabbak a követelmények. Életkorukat tekintve a lista tetején állnak a megyei, fővárosi és szakkönyvtárak vezetői, akik a szakmában komoly és elismert pozíciót töltenek be. Ennek elérése érdekében már komoly tapasztalattal kell rendelkezni. Láthatjuk, hogy az életkori megoszlás az egyes régiókon belül nagyjából egyenletes, kivétel ez alól a közép-dunántúli régió, ahol az érték közel 2 évvel magasabb az országos átlagánál.

Régiók	Átlagéletkor
Dél-Alföld	44,3
Dél-Dunántúl	45,4
Észak-Alföld	44,9
Észak-Magyarország	45,6
Közép-Dunántúl	47,3
Közép-Magyarország	45,5
Nyugat-Dunántúl	44,6

9. táblázat
A könyvtárosok átlagéletkora az egyes régiókban

Könyvtártípus	Vezetők átlagéletkora
Megyei hatókörű városi, fővárosi könyvtár	52,8
Szakkönyvtár	52,3
Iskolai könyvtár	51,7
Városi könyvtár	50,8
Községi könyvtár	47,3
Felsőoktatási könyvtár	45,2
KSZR szolgáltató hely	44,5
Vezetők átlagéletkora	47,7

10. táblázat
A mintában szereplő vezetők átlagéletkora

A mintában szereplő legfiatalabb vezető egy húszéves nő, aki egy községi könyvtár munkáját irányítja, a legidősebb pedig egy nyolcvanéves nő, aki egy KSZR szolgáltató helyet koordinál. A több éves munkatapasztalat nélküli és a nyugdíjaskorú vezetők is arra utalnak, hogy a legkisebb helyeken a legnehezebb alkalmas vezetőt találni.

Iskolai végzettség, munkatapasztalat

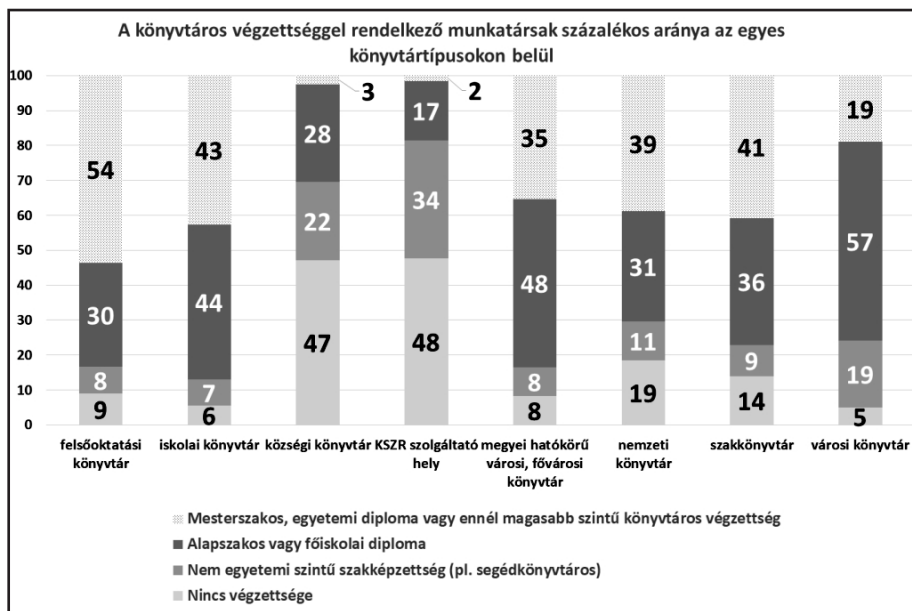
Az egyes könyvtártípusokon belül a könyvtáros végzettséggel rendelkező munkatársak arányát vizsgálva azt láthatjuk, hogy a legkevesebben a községi és a KSZR könyvtárakban rendelkeznek szakirányú végzettséggel. Ez az eredmény várható volt, mivel ezek azok a területek, ahol ez a legkevésbé elvárt, illetve ahol – a korábbi tapasztalatok szerint – nagyon nehéz megfelelő munkaerőt találni. A nemzeti könyvtár, illetve a szakkönyvtárak 81–86%-os aránya a specifikus gyűjteménnyel és az ezekhez kapcsoló-

dó feladatokkal magyarázható. A szakgyűjtemények mellé ugyanis szükség van olyan munkatársakra is, akik sokkal inkább a terület szakértői, mint könyvtárosok.

A legmagasabb könyvtáros végzettséggel, egyetemi diplomával vagy annál magasabbal a legtöbben a felsőoktatási könyvtárosok között rendelkeznek, akiket az iskolai és a szakkönyvtárosok követnek.

A könyvtártípus szerinti súlyozás után tudjuk összehasonlítani az adatokat a jelenlegi és az 1984-es kutatás között. Ez alapján azt láthatjuk, hogy a csökkent a szakirányú végzettséggel nem rendelkezők aránya, és nőtt a magasabb végzettséggel rendelkezőké.

A 2. *diagramon* láthatjuk, hogyan az egyes régiókban milyen könyvtáros végzettséggel rendelkeznek a munkatársak. A legtöbben (37%) az észak-magyarországi régióban nem rendelkeznek semmilyen szakirányú végzettséggel, ami nem meglepő, hiszen itt sok az aprófalvas térség, kiterjedt a KSZR, így a legtöbb helyen a munkatársak elvárt végzettsége is

1. diagram

A könyvtáros végzettséggel rendelkező munkatársak aránya az egyes könyvtártípusokon belül

2. diagram

A könyvtáros végzettséggel rendelkező munkatársak aránya az egyes régiókban

alacsonyabb. Más hasonló szerkezetű megyék esetében az értékeket korrigálja a könyvtárosképző helyek jelenléte, mint például a Dél-Dunántúl esetében a pécsi és a korábbi kaposvári képzés. Valószínűleg

ugyanezen okra vezethető vissza a mesterszakos és egyetemi diplomával rendelkezők magas aránya az Észak-Alföldön és Közép-Magyarországon.

	Nincs könyvtáros végzettsége	Nem egyetemi szintű szakképzettség (pl. segédkönyvtáros)	Alapszakos vagy főiskolai diploma	Mesterszakos, egyetemi diploma vagy ennél magasabb szintű könyvtáros végzettség
1984-as KMK felmérés ¹⁶	28%	27%	32%	13%
2018-as KI felmérés	21%	17%	36%	26%

11. táblázat

A könyvtáros végzettség szerinti összehasonlítás a két kutatás eredményei között (1984 és 2018)

Az adatok elemzése során ugyanakkor figyelembe kell vennünk az átfogó trendeket a lakosság iskolázottságát tekintve. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai között azt láthatjuk, hogy míg 1980-ban a diplomások aránya a 25 éves és idősebb népesség körében 6,5% volt¹⁷, addig a 2016-os mikrocenzus során a húszéves és annál idősebb népességben a diplomások aránya megközelítette a 22%-ot¹⁸. Mivel a KSH elemzése során változtatás történt a vizsgált korcsoport határokban, így nem tehetünk pontos megállapításokat a területen történt változásokról, azt azonban így is láthatjuk, hogy bár nőtt a diplomások aránya a szakmában, nem olyan mértékben, mint ahogy az a teljes társadalmon belül történt. Az általános helyzet tehát nem sok szempontból változott Vidra Szabó Ferenc korábbi gondolataihoz képest: „Szeretnénk, ha munkánkat megbecsült szakmunkaként fogadná el a közvélemény, pedig az összes dolgozó harminc százalékának nincs semmilyen szintű könyvtárosi szakképzettsége, és egyetemi szintű szakképzettsége csak alig több mint tíz százaléknak van.”¹⁹

A mintában szereplő válaszadók 54%-a nemcsak valamilyen könyvtári végzettséggel rendelkezik, hanem azon túl más végzettséggel is. A többség valamilyen tanári, pedagógusi, esetleg tanítói szakot említett. Gyakori a magyar szakos diploma és a közművelődési végzettség, de van néhány kevésbé hétköznapi is. Szerepel a mintában többek között könyvelő, logisztikus, üzemgazdász, ruhaipari gyártásszervező, csomagolótechnológus, villamos üzemmérnök, kertészmérnök, postai ügyintéző, hitoktató, jogi asz-

szisztens és dísznövénykertész, parképítő is.

A könyvtáros végzettséggel nem rendelkezők 20%-ának csupán érettségije van. Ők mind KSZR szolgáltató helyen vagy községi könyvtárban dolgoznak, ahol alacsonyabbak a felvételi követelmények. Vidra Szabó Ferenc 1988-ban így fogalmazott: „Pályánkat nagy előszeretettel emlegetjük értelmiségű pályának, pedig a könyvtárosok negyven százalékának semmilyen felsőfokú végzettsége nincs.”²⁰ Mivel jelen felmérés során a válaszadók többsége nem adott meg pontos adatokat a képzettségének szintjével kapcsolatban, így az összehasonlításra sincs lehetőségünk. Csupán arra következtethetünk, hogy a felsőfokú végzettséggel nem rendelkezők számában csökkenés történt, ám arányuk még mindig jelentős.

Könyvtáron kívüli munkatapasztalattal rendelkezők aránya a mintában 71%. Az itt megjelenő szakmák palettája is nagyon színes: a korábbi kérdésre adott válaszokkal összhangban sokan dolgoztak valamilyen oktatási vonalon, de a pénzügyi szektorban és más kulturális területeken is sokan kipróbálták magukat.

A 12. táblázatban is láthatjuk, hogy az egyes könyvtártípusokban dolgozók között többségben vannak azok, akiknek már 1–3 munkahelye volt a korábbiakban. A legnagyobb arányban a nemzeti könyvtárban dolgoznak azok, akik jelenleg is az első munkahelyükön tevékenykednek. Az iskolai könyvtárosok között jóval magasabb az 5-nél több korábbi munkahellyel rendelkezők aránya, mint a többi kategóriában.

	Ez az első munkahelye	1-3 munkahelye volt eddig	4-5 munkahelye volt eddig	5-nél több munkahelye volt eddig	Összesen
felsőoktatási könyvtár	18%	62%	16%	5%	100%
iskolai könyvtár	20%	56%	11%	13%	100%
községi könyvtár	15%	59%	20%	6%	100%
KSZR szolgáltató hely	10%	68%	18%	5%	100%

	Ez az első munkahelye	1-3 munkahelye volt eddig	4-5 munkahelye volt eddig	5-nél több munkahelye volt eddig	Összesen
megyei hatókörű városi, fővárosi könyvtár	24%	62%	12%	2%	100%
nemzeti könyvtár	28%	48%	17%	7%	100%
szakkönyvtár	17%	64%	13%	5%	100%
városi könyvtár	18%	66%	11%	4%	100%

12. táblázat

A könyvtárosok eloszlása egyes könyvtártípusokon belül a korábbi munkahelyek száma alapján

Ugyanezt a kérdést régiós bontásban vizsgálva azt láthatjuk, hogy a legtöbben az alföldi régiókban ragaszkodnak az első munkahelyükhöz, míg a legtöbben a közép-magyarországi régióban rendelkeztek már ötnél több munkahellyel. Ennek valószínűleg az adottságokhoz van köze: sokkal több könyvtár közül válogathatnak azok, akik a Budapest és környékén szeretnének váltani, így ők sokkal rugalmasabbak lehetnek.

Régiók	Ez az első munkahelye	1-3 munkahelye volt eddig	4-5 munkahelye volt eddig	5-nél több munkahelye volt eddig	Összesen
Dél-Alföld	24%	63%	10%	3%	100%
Dél-Dunántúl	17%	62%	18%	3%	100%
Észak-Alföld	25%	62%	11%	2%	100%
Észak-Magyarország	15%	61%	17%	5%	100%
Közép-Dunántúl	15%	61%	20%	4%	100%
Közép-Magyarország	14%	61%	16%	8%	100%
Nyugat-Dunántúl	15%	70%	11%	4%	100%

13. táblázat

A könyvtárosok eloszlása az egyes régiókon belül a korábbi munkahelyek száma alapján

Megkérdeztük a könyvtárosokat arról is, hogy hány éve dolgoznak jelenlegi munkahelyükön. A megadott évek átlaga a 14. táblázatban látható. A válaszok alapján azt láthatjuk, hogy a legkisebb könyvtárakban, a községi és a KSZR szolgáltató helyeken a legmagasabb a fluktuáció, itt a legnehezebb megfelelő szakembert találni. A nemzeti könyvtár esetében pedig azzal magyarázhatjuk az alacsony értéket, hogy ennek az intézménynek a legkiterjedtebb a tevékenységskálája, itt a legjellemzőbbek a projektek, és ezzel együtt a határozott idejű szerződések, emellett a dolgozók átlagéletkora itt a legalacsonyabb.

A munkatársak a nagyobb közkönyvtárakban töltik a legtöbb munkaevéet.

Könyvtártípus	A jelenlegi munkahelyen töltött évek átlagosan
megyei hatókörű városi, fővárosi könyvtár	17
városi könyvtár	16
felsőoktatási könyvtár	15
iskolai könyvtár	14
szakkönyvtár	14
KSZR szolgáltató hely	13
nemzeti könyvtár	12

Könyvtártípus	A jelenlegi munkahelyen töltött évek átlagosan
községi könyvtár	9
Súlyozott átlag	14

14. táblázat

A jelenlegi munkahelyen eltöltött évek átlaga könyvtártípus szerint

Következtetések

Az 1980-as évek óta nem történt a jelenlegihez hasonló volumenű felmérés, amely a könyvtáros szakma szociológiai, demográfiai összetételét vizsgálta volna. Az elmúlt harminc évben több szempontból történt komoly változás. Bizonyos dolgok azonban ugyanolyanok maradtak.

Mindenhol csak nők? Igen, a szakmában dolgozók között továbbra is a nők vannak nagy többségben. Ugyanakkor bár a korábbi tendenciák alapján Vidra Szabó Ferenc a pálya elnöiesedésének fokozódását jósolta, az eredmények azt mutatják, hogy a szakma vonzóbbá vált a fiatal férfiak számára, valószínűleg az informatikai területtel való erős összefonódás hatására. Emiatt a férfiak kevéssé a közkönyvtárakban, inkább a tudományos intézményekben és a közép-magyarországi régióban vannak nagyobb arányban jelen.

Minimálbérért dolgozó diplomások? A szakirányú diplomával rendelkezők aránya megnőtt, azonban nem olyan mértékben, mint a társadalmon belüli diplomások aránya. Ez a változás csak távolabb viszi a könyvtárosokat attól az ideától, miszerint ez egy értelmiségi szakmunka, amely komoly megbecsülésnek örvend.

Előregedő szakma? Sajnos, nincsenek összehasonlításra alkalmas adataink a korábbi kutatásból, így az átlagéletkor változásáról nem tudunk beszámolni. Azt azonban láthatjuk, hogy a 45,5 év átlagéletkor nagyjából egy körülbelül 25–65 éves korig tartó életpálya felénél helyezkedik el.

Az alacsonyabb felvételi követelmények és a munkaerőhiány miatt a közkönyvtárak és a KSZR szolgáltató helyek több szempontból is kilógnak a sorból: itt a legalacsonyabb a szakképzettek aránya, illetve a legfiatalabb és legidősebb vezetők is itt dolgoznak. Az adatok földrajzi bontásban való vizsgálata után azt láthatjuk, hogy a Közép-dunántúli régió veszélyeztetettebb a többinél, hiszen itt dolgozik a legkevesebb könyvtáros, és itt a legmagasabb az átlagéletkor.

Jegyzetek

1. A konzorcium hivatalos honlapja: <https://almpub.wordpress.com/>
2. VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest: OSZK KMK, 1988.
3. i. m.
4. Felvi. Jelentkezők és felvettek száma többciklusú képzési szerkezetben indítható alap-, osztatlan képzések szerint. [2017. ápr. 17.] https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=25
5. Felvi. Jelentkezők és felvettek száma többciklusú képzési szerkezetben indítható mesterképzési szakok szerint. [2017. ápr. 17.] https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=26
6. SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár A könyvtári terület stratégiai céljai 2003–2007 = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 9–10. sz. 2003. http://tmt-archiv.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3369&issue_id=444.html [2018. aug. 20.]
7. TÓTH Máté: A könyvtár szakosok pályamotivációs vizsgálata: Pillanatfelvétel négy könyvtárosképző intézmény nappali tagozatos hallgatói körében. = Könyvtári Figyelő 51. évf. 4. sz. 2005. 705–733. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00057/toth.html> [2018. szept. 5.]
8. The image of the library and information profession. How we see ourselves. An investigation. A report of an empirical study undertaken on behalf of IFLA's Round Table for the Management of Library Association. Ed. by: Prins, Hans, De Gier, Wilco. München, New Providence, London - Paris, K. G. Saur, 1995. Idézi: Tóth Máté: A könyvtáros szakma az ezredfordulón – nemzetközi kitekintés = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 5. sz. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00029/toth.html>, valamint: TÓTH Máté: A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban. Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évf. 2004. 1. sz. http://tmt-archiv.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3486&issue_id=447.html

9. Houšková, Z.: Lifelong learning for librarians in the Czech Republik. In: Libraries V4 in the Decoy of Digital Age. Brno, The Moravian Library, 2016. 435–445. p.
10. Lauková, O. – Snopková, B.: Education of librarians and information specialists vs. the trends, requirement, and demands of a modern library. In: Libraries V4 in the Decoy of Digital Age. Brno, The Moravian Library, 2016. 417–425. p.
11. A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai évenkénti táblázatokban <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/minden-konyvtar-minden-adata-2017> [2018. aug. 16.]
12. 2016. októberi köznevelési statisztika kimutatásai http://www.kir.hu/stat16aggr/Tablak/TablaFix.aspx?tabla=a01t08&l_id=-1 [2018. aug. 21.]
13. VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest, OSZK KMK, 1988. 13. p.
14. Mivel az iskolai könyvtárak nem a többi könyvtárral együtt, hanem a köznevelési statisztika részeként szolgáltatnak adatokat, így ők ebben a mintában egyáltalán nem szerepelnek.
15. VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest: OSZK KMK, 1988. 12. p.
16. i. m. 17. p.
17. Központi Statisztikai Hivatal. [2018. szept. 5.] https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tovabbi_fontosabb_adatok
18. Központi Statisztikai Hivatal: Mikrocenzus 2016: 4. Iskolázottsági adatok. [2018. szept. 5.] https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_4.pdf
19. Vidra Szabó Ferenc i. m. 11. p.
20. uo. 11. p.

Irodalom

2016. októberi köznevelési statisztika kimutatásai http://www.kir.hu/stat16aggr/Tablak/TablaFix.aspx?tabla=a01t08&l_id=-1 [2018. aug. 21.]
- A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai évenkénti táblázatokban <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/minden-konyvtar-minden-adata-2017> [2018. aug. 16.]
- Felvi: Jelentkezők és felvettek száma többciklusú képzési szerkezetben indítható alap-, osztatlan képzések szerint. Letöltve: 2017. 04. 17. https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=25
- Felvi: Jelentkezők és felvettek száma többciklusú képzési szerkezetben indítható mesterképzési szakok szerint. Letöltve: 2017. 04. 17. https://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=26
- HOUŠKOVÁ, Z.: Lifelong learning for librarians in the Czech Republik. In: Libraries V4 in the Decoy of Digital Age. Brno, The Moravian Library, 2016. 435–445. p.
- Központi Statisztikai Hivatal [2018. szept. 5.] https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tovabbi_fontosabb_adatok
- Központi Statisztikai Hivatal. Mikrocenzus 2016: 4. Iskolázottsági adatok. [2018. szept. 5.] https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_4.pdf
- LAUKOVÁ, O. – SNOPKOVÁ, B.: Education of librarians and information specialists vs. the trends, requirement, and demands of a modern library. In: Libraries V4 in the Decoy of Digital Age. Brno, The Moravian Library, 2016. 417–425. p.
- VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest, OSZK KMK, 1988.

Beérkezett: 2018. november 9.

Digitális napok – ahol életre kelnek a drónok és a robotok

Az ózdi Digitális Erőműben idén novemberben harmadik alkalommal rendezték meg a Digitális Napok programsorozatát, melynek keretében a látogatók az Erőmű hatalmas tereiben interaktív kiállításon ismerkedhettek meg a legfrissebb technológiai vívmányokkal és fejlesztésekkel. A kiállítás programjában szereplő robotokat, drónokat, hologramokat és 3D modelleket a látogatók is kipróbálhatták.

Forrás: Tóth Brigitta (Forumhungarum.hu) tájékoztatása